

regen en sneeuw ontbreken dan vele leerlingen. Dikwijls krijg ik verzoeken van ouders of ik geen weg weet om aan schoenen of klompen te komen. Ik sta helaas machteloos daartegenover.¹

Er is geen reden om aan te nemen dat dit verschijnsel zich tot Amsterdam beperkte. En het was nog maar pas een begin.

★

Gelijk gezegd: huiden waren de belangrijkste grondstof voor de lederindustrie die de schoenen produceren moest. In de periode tot de herfst van '44 gingen de Duitsers er over het algemeen accoord mee dat de Nederlandse huiden in Nederland bleven (op hun clandestiene aankoop van huiden komen wij nog terug) en in de eerste drie bezettingsjaren kwamen, als gevolg van het op grote schaal aflachten van vee, zelfs meer huiden beschikbaar dan vóór de oorlog, per jaar nl. ca. 13 000 ton ('39: 11 000 ton), maar toen de veestapel eenmaal belangrijk ingekrompen was, nam natuurlijk het aantal huiden af dat naar de leerlooierijen gezonden kon worden: het werd gehalveerd. Bovendien waren die huiden steeds 'magerder' geworden; zij leverden dus minder leer op. Hoe dat zij, met de looistoffen die Duitsland ter beschikking stelde, konden de leerlooierijen aan het werk blijven. Tweemaal per jaar, later praktisch elke maand, voerde Verwoerd een verwoed gevecht met instanties van het *Reichskommissariat* en met autoriteiten uit Berlijn om de contraprestatie voor het ter beschikking stellen van de looistoffen zo laag mogelijk te houden. Hij was een vindingrijk en vasthoudend onderhandelaar die steeds knap goochelde met technische begrippen, maar hij kon toch niet voorkomen dat van de totale schoenproductie een aanzienlijk deel naar Duitsland verdween.

In '39 waren in ons land in totaal bijna 17 miljoen paar schoenen vervaardigd. In de drie jaar van lente '41 tot lente '44 bedroeg de totale productie uit huiden van Nederlands vee slechts 12,3 miljoen paar² en van dat kwantum

¹ OWC: *Het onderwijs in 1941* (1942), p. 431-32. ² Terecht reserveerde het rijksbureau de zwaarste huiden voor de drijfriemen welke de industrie niet kon ontberen. Ook zij werden distributiegoed, nl. in augustus '42 (ieder bedrijf moest toen de aanwezige drijfriemen aanmelden), zulks na langdurige besprekingen met de Duitsers. De regeling had al zes maanden eerder afgekondigd moeten zijn. 'Het lange uitstel was', aldus van der Leeuw, 'door het rijksbureau gebruikt om alle betrokkenen via de Vakgroep Drijfriemenindustrie' (onderdeel van de Organisatie-Woltersom) 'in alle stilte op de hoogte te brengen, zodat iedereen zijn maatregelen